

УДК 911.3

Перегуда Ю.А.
аспірант кафедри економічної та соціальної географії
Київський національний університет імені Тараса Шевченка

ФОРМУВАННЯ СЕРЕДЬНОГО КЛАСУ В МЕЖАХ СТОЛИЧНОГО МАКРОРАЙОНУ УКРАЇНИ: СУСПІЛЬНО-ГЕОГРАФІЧНИЙ АСПЕКТ

У статті констатовано, що для визначення середнього класу вагомим є встановлення диференціації між складовими елементами, які розкривають передумови формування середнього класу й виражаються через взаємозв'язок у межах територіальних одиниць. Передумови для формування середнього класу досліджуються через міжрегіональні відмінності в розмірах грошового доходу. Окреслено, що за допомогою суспільно-географічного підходу, який направлений на розкриття особливостей середнього класу, відбувається з'ясування регіональної специфіки Столичного регіону. На основі систематизації статистичних даних здійснено порівняння за критерієм матеріального добробуту тих домогосподарств, які належать до середнього класу.

Ключові слова: середній клас, регіональний аналіз, соціально-економічна нерівність, якість життя населення, регіональна політика.

В статтю констатовано, що для определения среднего класса весомым является установление дифференциации между составляющими элементами, которые раскрывают предпосылки формирования среднего класса и выражаются через взаимосвязь в пределах территориальных единиц. Предпосылки для формирования среднего класса исследуются через межрегиональные различия размера денежного дохода. Определено, что с помощью общественно-географического подхода, который направлен на раскрытие особенностей среднего класса, происходит выяснение региональной специфики Столичного региона. На основе систематизации статистических данных проведено сравнение по критерию материального благосостояния тех домохозяйств, которые относят себя к среднему классу.

Ключевые слова: средний класс, региональный анализ, социально-экономическое неравенство, качество жизни населения, региональная политика.

Pereguda Ju.A. Formation of a middle class within a capital makroregion of Ukraine: social and geographic aspects

It is stated that to identify the middle class it is important to establish a significant differentiation between the constituent elements that reveal the prerequisites for the formation of a middle class and are expressed through the relationship within the territorial units. Prerequisites for the formation of a middle class are studied through interregional differences in terms of size of cash income. It is noted that in different areas a middle class is formed influenced by regional factors. It is outlined that through socio-geographical approach aimed at identifying a middle class the regional specifics of the Capital region is being found out. The households identifying themselves with the middle class in terms of the criterion of material well-being were compared based on systematization of statistical data.

Key words: middle class, regional analysis, socio-economic inequality, quality of life, regional policy.

Постановка проблеми. Цілісне опрацювання в рамках дослідження передбачає розкриття теоретичних та прикладних аспектів, пов'язаних з аналізом середнього класу Столичного макрорайону України. Досліджуване питання набуває ще більшої ваги за умови реформування регіональної політики, а перед законодавцем стоїть глобальне за масштабами завдання – створити правову базу, здатну забезпечити розвиток у соціально-економічному сенсі для збільшення кількості осіб, яких

можна вважати середнім класом. Унаслідок поєднання низки економічних, політичних, соціальних і культурних чинників формування середнього класу має важливе значення на сучасному етапі регіонального розвитку. Без формування середнього класу на теренах нашої країни неможливий розвиток держави в правовому, політичному й економічному напрямках, неможливо посісти гідне місце серед більш розвинених країн в умовах світової глобалізації. На сучасному етапі розвитку суспільства

в умовах інтегрування України в європейську спільноту формування середнього класу набуває особливого значення. Отже, актуальність цих проблем на комплексному рівні зумовила вибір теми дослідження.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблематика середнього класу розглядається науковцями як економічного, так і суспільно-географічного профілю. Варто зазначити, що вивченням нової соціальної структури займалися такі дослідники, як С. Башкіров, О. Васильєва, Е. Лібанова, Т. Новосельська, Н. Холод, Л. Черенко, Л. Шевченко. Серед науковців, які вивчають середній клас та соціально-економічну нерівність через призму суспільно-географічного дослідження, необхідно виділити праці Н. Гаєвської, І. Думової, С. Іщука, К. Мезенцева, Н. Мезенцевої, І. Мельник, Л. Мігранової, Е. Ольшанської, Г. Підгрушного, О. Хомра та інших. Кожен із перелічених вчених досліджував зазначені проблеми, переважно розкриваючи загальну характеристику соціально-економічної нерівності в регіонах України, але науково-практичні розробки вказаних вчених є важливими для нашого дослідження. У літературі наукового спрямування приділено недостатньо уваги різним аспектам середнього класу в окремих регіонах.

Постановка завдання. Метою дослідження є окреслення специфіки соціально-економічної нерівності населення в межах Столичного макрорайону України, проведення аналізу щодо виявлення регіональних особливостей, обґрунтування напрямів для зменшення суспільно-просторової поляризації.

Виклад основного матеріалу дослідження. Специфіка формування середнього класу в межах території залежить від наукової позиції дослідника під час оцінки явища, яке впливає на регіональний розвиток. У науковій праці Н. Гаєвської, С. Іщука, І. Мельник вказано, що уявлення про рівень життя в суспільстві з часом змінюються, а життєві блага, які можуть використовуватись як критерії для дослідження, залежать від рівня життя населення конкретної територіальної одиниці. Варто враховувати позицію науковців, що саме результат просторово-часової неоднорідності матеріального стану та умов життєдіяльності

населення допоможе визначити нерівність у межах суспільно-географічної науки [12, с. 59]. Формування середнього класу здійснюється неоднаково на всій території, і на це впливає низка факторів. Тому дослідження соціально-економічної нерівності населення в межах Столичного макрорайону України передбачає аналіз регіональних особливостей формування середнього класу.

Теоретиками суспільно-географічного профілю пропонується більш широке за змістом поняття «середній клас», а саме: сукупність соціальних верств населення, які мають такий рівень доходів, що дає їм змогу жити в умовах достатку, які займають у стратифікаційній системі суспільства проміжне положення між нижчим класом (бідними) і вищим класом (багатими), представники яких мають високий кваліфікаційно-освітній рівень, відчують престижність власного становища в суспільстві та відіграють важливу роль у підтримці стабільності в країні [14, с. 170]. З цього визначення можемо зробити кілька висновків. По-перше, при дослідженні формування середнього класу варто зробити наголос на розкритті його ролі в суспільстві та обґрунтувати дії, які передбачатимуть розвиток цього прошарку населення на певній території. По-друге, важливим є встановлення диференціації між складовими елементами, які розкривають сутність середнього класу й виражаються у взаємозв'язках один з одним.

Як зазначає О. Чуприна, кількісна оцінка будь-якого соціально-економічного явища має базуватися на чіткому розумінні його сутнісних характеристик [17, с. 133]. Формування середнього класу відбувається на різних територіях під впливом регіональних факторів.

Столичний макрорайон охоплює територію Київської, Житомирської, Чернігівської областей та м. Київ. Це головний програмний макрорайон України, який має низку специфічних особливостей: а) це історичне ядро держави, що розміщене на перетині залізничних, автомобільних, річкових і повітряних шляхів, на межі Полісся та лісостепу; б) в макрорайоні розміщена столиця з розвинутими функціями, яка є ядром великої Київської агломерації та центром державного управління; в) цей макрорайон характеризується значною нерівномірністю територіального розвитку

[16, с. 90]. Саме завдяки поєднанню в одному макрорайоні різних за економічними показниками районів маємо змогу дослідити концентрацію середнього класу.

Передумови для формування середнього класу простежуються через міжрегіональні відмінності в розподілі домогосподарств за розміром середньодушового грошового доходу в 2015 р. На основі статистичних даних можна відзначити досить нерівномірний регіональний розподіл, що повною мірою не дозволяє розкрити всі аспекти суспільних груп, представлених у таблиці 1. Отже, домогосподарства, які мають однакові доходи та відносно рівний доступ до ресурсів, можуть бути диференційовані за рівнем споживання матеріальних благ та послуг, як наслідок, виникають суттєві диспропорції в умовах життя [13, с. 32].

Виходячи з даних таблиці, можна прослідкувати, що м. Київ та Київська область за розподілом домогосподарств за розміром середньодушового грошового доходу з урахуванням оцінки домогосподарств середнього класу має високі показники в відсотковому співвідношенні порівняно із Житомирською та Чернігівською областями. Поріг найвищих значень за розміром грошового доходу в межах 14 000–16 000 грн зафіксований у Київській області та м. Києві: 33,8 та 33,6 відповідно, тоді як у Чернігівській області показник за розміром доходу в аналогічному грошовому еквіваленті становить 17,4; найнижчий відсотковий

показник спостерігається в Житомирській області – 13,7. Посилення регіональної диференціації в рівнях життя населення України зумовлене недостатньо ефективною державною й регіональною політикою щодо забезпечення добробуту населення регіонів, а також неналежною дієвістю застосовуваних механізмів подолання соціальної нерівності.

Доцільно вказати, що Н. Гаєвська дослідила групування регіонів із позиції малозабезпеченості працюючого населення, завдяки чому з'ясувалося, що в м. Києві концентрується значно більше малозабезпечених зайнятих осіб, оскільки в цьому регіоні спостерігається значна частка трудових ресурсів України, і важливу роль відіграє статус «столичності». Житомирська та Чернігівська області, що належать до Столичного макрорайону України, за рівнем малозабезпеченості працюючого населення в 2010 р. входили до середньої та найвищої групи відповідно [3]. Ураховуючи дослідження, проведене Н. Гаєвською, можна сказати, що аналіз регіональної нерівності є досить складним та включає в себе низку взаємопов'язаних складових елементів для визначення рівня життя в межах територіальної одиниці. Суттєва нерівність за доходами, несправедлива поляризація населення за отриманими доходами та матеріальним становищем підсилює спадну соціальну мобільність населення [7, с. 30]. Неоднорідність поширення бідності й проблеми становлення серед-

Таблиця 1

Розподіл домогосподарств Столичного макрорайону України за розміром середньодушового грошового доходу

Розподіл домогосподарств за розміром середньодушового грошового доходу (грн), який за оцінкою домогосподарств відповідає майновому становищу середнього класу (%):	Київська область	м. Київ	Житомирська область	Чернігівська область
до 6000,0	37,5	39,3	27,9	10,2
6000,1–8000,0	8,2	10,8	7,9	7,6
8000,1–10000,0	28,4	30,9	24,4	23,9
10000,1–12000,0	18,7	13,3	1,6	8,6
12000,1–14000,0	3,1	2,7	0,2	0,8
14000,1–16000,0	33,8	33,6	13,7	17,4
16000,1–20000,0	17,5	19,5	13,4	16,8
понад 22000,0	26,8	19,0	10,5	10,6

* Узагальнено та систематизовано за статистичними даними [4; 5; 6]

нього класу залежать від впливу низки факторів, адже нерівність детермінує необхідність розробки нових інструментів вирішення проблеми бідності, які базуватимуться на відповідних методологічних висновках та міститимуть інституціональну основу для подальшого формування середнього класу в регіоні.

Варто зазначити, що в перелік ознак для ідентифікації середнього класу науковці включають комплекс узгоджених і взаємопов'язаних складових, спрямованих на визначення забезпеченості суспільними благами населення певної територіальної одиниці. Кризові явища економічного характеру, що мають вплив не тільки на державному рівні, а й у межах областей, призводять до падіння рівня життя населення та зменшення доходів громадян, особливо в окремих типах поселень, які територіально віддалені від центру адміністративного регіону. Динаміка доходів населення

Столичного макрорайону України за період з 2013 р. по 2015 р. наведена на рис. 1.

Таким чином, результати аналізу доходів населення за регіонами Столичного макрорайону України демонструють динаміку збільшення, що зумовлено внутрішньо- та зовнішньоекономічними умовами України, а також чинниками в межах регіонального поділу. Виходячи з показників доходу населення за регіонами Столичного макрорайону України, найвище значення має м. Київ, його показники протягом досліджуваного періоду характеризуються динамікою збільшення. На другому місці після столиці серед інших регіонів знаходиться Київська область, а Чернігівська область має низький показник в Столичному макрорайоні України. Переконливим індикатором для віднесення осіб до представників середнього класу є врахування матеріального становища населення територіальної одиниці, а дохід як фактор

Доходи
(млн. грн.)

Регіони/ роки	2013	2014	2015
Житомирська	34947	36814	44234
Київська	58894	63342	74716
Чернігівська	30393	31998	38094
м. Київ	218747	240198	287915

Рис. 1. Розподіл доходів населення за регіонами Столичного макрорайону України *

* узагальнено та систематизовано автором за статистичними даними [8] – Ю. П.

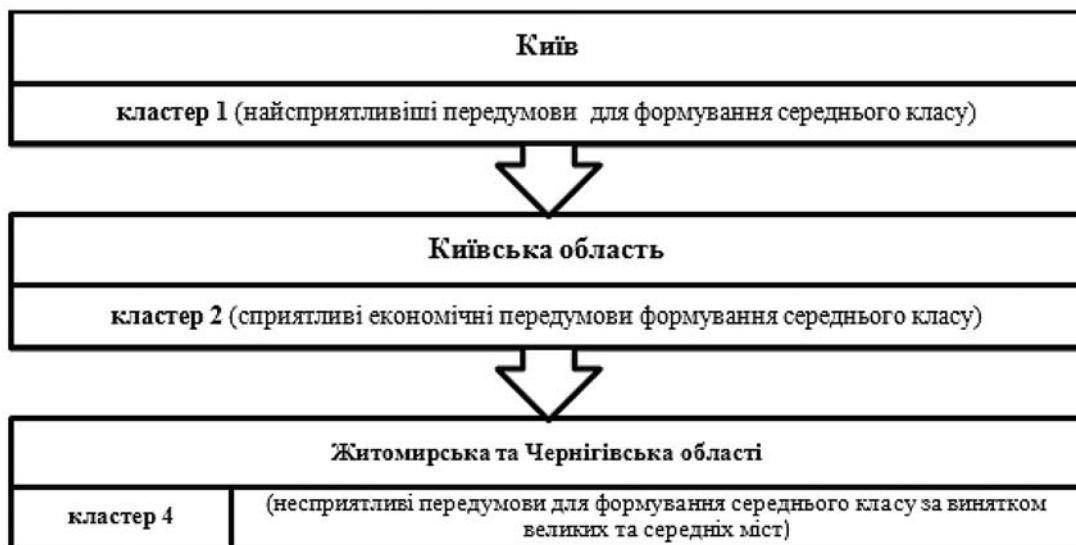
економічного характеру дає змогу прослідкувати розподіл у межах суспільно-географічного регіону. Тенденції збільшення нерівномірності доходів населення є загальною проблемою економічного простору, що пов'язано з існуючою організацією ринкової економіки за принципом «центр-периферія».

Проаналізувавши показники регіонів України за умовами утворення доходів населення, В. Заяць за цією характеристикою виокремив типи регіонів та виявив обмеження й ризики відповідно до економічного механізму в найближчій перспективі. Згідно з цією типологією в м. Києві має функціонувати економічний механізм оптимізації, що буде направлений на вирівнювання доходів населення за сферами економічної діяльності та створить умови їхнього формування на легітимній основі зі скороченням неформальної зайнятості. Регіональна політика в межах Київської області має забезпечити відповідність доходів населення сформованому економічному потенціалу на основі структурних трансформацій, розвитку підприємництва, підвищення результативності інноваційної політики, тоді як інші області макрорайону (Житомирська та Чернігівська) потребують стимулювання економічного характеру задля збільшення рівня доходів населення на основі стимулювання регіонального розвитку, відновлення економічної діяль-

ності в сільській місцевості, обмеження депресивності регіональних ринків праці, залучення додаткових інвестицій у конкурентоспроможні сфери господарювання [11, с. 12]. Отже, значні диспропорції за доходами населення в Столичному макрорайоні є суттєвими й потребують урегулювання.

Як вказує Л. Дячевська, потужний вплив столиці зумовлює інтенсивний розвиток прилеглих до неї районів та міст, з яких водночас відтягується велика частина працересурсного та економічного потенціалу. Посилюються міграційні процеси в напрямі м. Київ, у зв'язку з цим ускладнилася економічна та демографічна ситуація в Житомирській, Чернігівській областях та в деяких регіонах Київської області, зростає екологічне навантаження на великі міста [9, с. 13]. Враховуючи позицію Л. Дячевської, потрібно вказати, що саме через відмінності в територіальному аспекті можна прослідкувати передумови для становлення середнього класу (регіональна специфіка поселення в межах території, перевага міського населення над населенням, яке проживає в сільській місцевості, що призводить до нерівномірного розподілу доходів населення).

К. Мезенцев, Г. Підгрушний, Н. Мезенцева в монографії «Регіональний розвиток в Україні: суспільно-просторова нерівність і поляризація» за допомогою кластерного аналізу на

Рис. 2. Групи регіонів за індикатором передумов формування середнього класу Столичного макрорайону України*

* Складено автором на основі [15, с. 84-85] – Ю. П.

основі вибіркового опитування домогосподарств у 2015 р. було проведено аналіз та систематизовано відомості, наведені в табл. 2. [4; 5; 6]

основі вибіркового опитування домогосподарств у 2015 р. було проведено аналіз та систематизовано відомості, наведені в табл. 2. [4; 5; 6]

основі вибіркового опитування домогосподарств у 2015 р. було проведено аналіз та систематизовано відомості, наведені в табл. 2. [4; 5; 6]

основі вибіркового опитування домогосподарств у 2015 р. було проведено аналіз та систематизовано відомості, наведені в табл. 2. [4; 5; 6]

основі вибіркового опитування домогосподарств у 2015 р. було проведено аналіз та систематизовано відомості, наведені в табл. 2. [4; 5; 6]

основі вибіркового опитування домогосподарств у 2015 р. було проведено аналіз та систематизовано відомості, наведені в табл. 2. [4; 5; 6]

основі вибіркового опитування домогосподарств у 2015 р. було проведено аналіз та систематизовано відомості, наведені в табл. 2. [4; 5; 6]

основі вибіркового опитування домогосподарств у 2015 р. було проведено аналіз та систематизовано відомості, наведені в табл. 2. [4; 5; 6]

основі вибіркового опитування домогосподарств у 2015 р. було проведено аналіз та систематизовано відомості, наведені в табл. 2. [4; 5; 6]

основі вибіркового опитування домогосподарств у 2015 р. було проведено аналіз та систематизовано відомості, наведені в табл. 2. [4; 5; 6]

основі вибіркового опитування домогосподарств у 2015 р. було проведено аналіз та систематизовано відомості, наведені в табл. 2. [4; 5; 6]

основі вибіркового опитування домогосподарств у 2015 р. було проведено аналіз та систематизовано відомості, наведені в табл. 2. [4; 5; 6]

основі вибіркового опитування домогосподарств у 2015 р. було проведено аналіз та систематизовано відомості, наведені в табл. 2. [4; 5; 6]

основі вибіркового опитування домогосподарств у 2015 р. було проведено аналіз та систематизовано відомості, наведені в табл. 2. [4; 5; 6]

основі вибіркового опитування домогосподарств у 2015 р. було проведено аналіз та систематизовано відомості, наведені в табл. 2. [4; 5; 6]

основі вибіркового опитування домогосподарств у 2015 р. було проведено аналіз та систематизовано відомості, наведені в табл. 2. [4; 5; 6]

основі вибіркового опитування домогосподарств у 2015 р. було проведено аналіз та систематизовано відомості, наведені в табл. 2. [4; 5; 6]

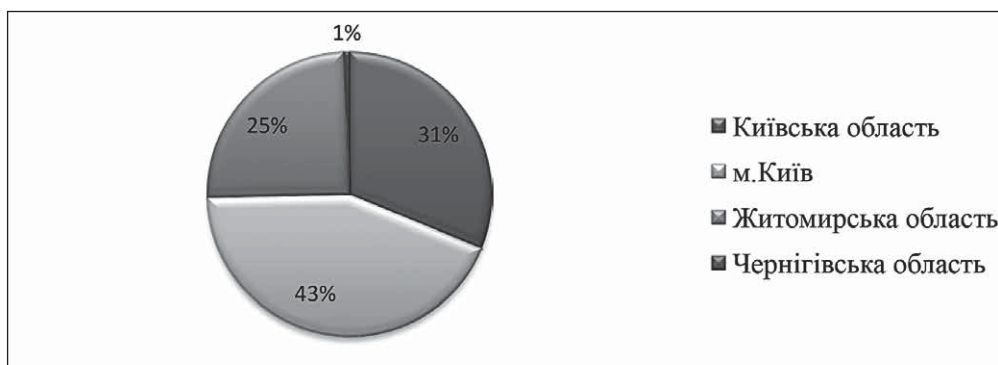
основі вибіркового опитування домогосподарств у 2015 р. було проведено аналіз та систематизовано відомості, наведені в табл. 2. [4; 5; 6]

Таблиця 2

**Самооцінка домогосподарствами рівня своїх доходів у 2015 р.
(на прикладі Столичного макрорайону України)***

Розподіл домогосподарств за оцінкою матеріального добробуту: (%)	Київська область	м. Київ	Житомирська область	Чернігівська область
представники середнього класу	4,8	6,7	3,8	0,6
небідні, але ще не представники середнього класу	42,6	62,1	39,2	29,7

* Узагальнено та систематизовано за статистичними даними [4;5;6] – Ю. П.

Рис. 3. Розподіл домогосподарств, які за оцінкою матеріального добробуту відносять себе до представників середнього класу, 2015 р. (%)*

* Складено автором на основі державної статистики [4;5;6] – Ю. П.

формування середнього класу. У процесі суспільно-просторової поляризації відбуваються зміни показників соціальної нерівності між столицею та рештою території, між регіонами, між міськими поселеннями та сільською місцевістю, між великими та малими містами [15, с. 14]. Розвиток територій у макрорайоні зазнає потужного впливу столиці, що зумовлює спільність економічних, соціальних, політичних, культурних інтересів областей, які входять до нього. На цьому впливі ґрунтується соціально-економічний потенціал території та передумови для розвитку середнього класу. Аналізуючи відомості з відділів статистики щодо областей макрорайону, можна прослідкувати значний розрив між центром (столицею) та областями макрорайону, що знаходяться на периферії.

Проблема формування середнього класу є надзвичайно актуальною в нашій державі. Добробут суспільства значною мірою залежить від обраної політики держави, що розвивається залежно від повноти та репрезентативності інформації, якою суспільство володіє. Вирішення питання якості життя населення зумовлює напрямок та темп розвитку країни в економічному та соціальному плані [10, с. 28]. Тому можна дійти висновку, що передумови для формування середнього класу втілюються на практиці на основі правових норм та економічних складових, які мають реалізуватись на рівні регіону та країни загалом. Формування середнього класу розглядається як стабілізуючий компонент у функціонуванні економіки й у трансформаційних процесах, які відбуваються в регіоні.

Н. Борецька стверджує, що середній клас має ознаки, а не критерії, за якими людина може відносити себе чи не відносити до середнього класу. Дослідниця аргументує це відсутністю єдиного підходу до принципів побудови класової структури суспільства [2, с. 178]. Тому можна зробити висновок, що особливість середнього класу полягає у створенні сприятливих умов для розвитку економічних та соціальних аспектів життя населення на регіональному рівні. Формування середнього класу має відбуватися внаслідок реалізації конкретних дій, направлених на вирішення невідкладних економічних та соціальних проблем населення.

Тому, підсумовуючи вищевикладене, зазначимо, що для формування середнього класу мають бути враховані всі особливості цього явища на території, а правове регулювання економічної політики повинне відбуватися в контексті реалізації регіональної політики для формування середнього класу.

На сучасному етапі вивчення основ середнього класу та запровадження на державному й регіональному рівні політики, спрямованої на його становлення, потребує відповідного наукового забезпечення та врахування місцевих особливостей і передумов низького рівня життя населення в регіонах різного таксономічного рівня. У межах одного регіону структура соціально-економічної нерівності виявляється в бідності населення та відповідно неможливості розвитку середнього класу.

Висновки з проведеного дослідження. Отже, у Столичному макрорайоні соціально-економічна нерівність характеризується значними диспропорціями залежно від розвитку територій та їх віддаленості від центру й великих міст. У столиці формуються всі передумови для розвитку середнього класу та зменшення частки бідного населення порівняно із Житомирською та Чернігівською областями, з віддаленими міськими та сільськими районами. На формування середнього класу згідно з проведеним аналізом впливають економічні, демографічні та соціальні фактори. Для більш детального вивчення специфіки формування середнього класу в різних типах поселень передбачається проведення вибіркового дослідження домогосподарств за соціально-економічними показниками в Столичному районі України. Вивчення суспільною географією проблем розвитку середнього класу розширює методологічну базу прийомів дослідження цієї категорії, що із соціально-економічної точки зору дозволяє виявити основні просторово-часові особливості й закономірності нерівності доходів населення в межах території.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Бондар І. Середній клас України: теорія та сучасні тенденції становлення / І. Бондар, Є. Бугаєнко, В. Бідак та ін.; відп. ред. О. Ягольник. – К. : Корпорація, 2004. – 581 с.

2. Борецька Н. Політика соціального захисту середнього класу / Н. Борецька // Демографія та соціальна політика. – 2007. – № 1. – С. 170–183.
3. Гаєвська Н. Бідність працюючого населення в контексті малозабезпеченості в Україні: регіональний аспект / Н. Гаєвська // Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова : збірник наукових праць. Серія 4. Географія і сучасність. – Вип. 15(27). – К. : Вид-во НПУ ім. М.П. Драгоманова, 2012. – С.115–122.
4. Головне управління статистики у Київській області [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://kievobl.ukrstat.gov.ua>.
5. Головне управління статистики у Чернігівській області [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.chernigivstat.gov.ua>.
6. Головне управління статистики Житомирської області [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.zt.ukrstat.gov.ua/>.
7. Дмитрук Д. Соціально-економічна нерівність: чинники формування та механізми закріплення / Д. Дмитрук // Український соціум. – 2011. – № 1. – С. 15–30.
8. Доходи населення за регіонами України (2002–2015) Статистична інформація [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua/>.
9. Дячевська Л. Соціально-економічний розвиток регіону з урахуванням геополітичного чинника. : автореф. дис. ... канд. геогр. наук : 11.00.02 / Л. Дячевська ; Інститут географії НАН України. – [б. м.], 2008. – 20 с.
10. Закотнюк О. Вплив між територіальних економічних нерівностей на відтворення регіонального соціуму : [моногр.] / О. Закотнюк, Ю. Попова; НАН України. – Київ, 2015. – 270 с.
11. Заяць В. Економічний механізм формування доходів населення в регіонах та напрями його вдосконалення : автореф. дис. ... канд. екон. наук : 08.00.05 / В. Заяць; НАН України, Рада по вивч. продукт. сил України. – Київ, 2010. – 20 с.
12. Ішук С. Бідність як соціально-економічна категорія й об'єкт дослідження суспільної географії / Ішук С., Гаєвська Н., Мельник І. // Економічна та соціальна географія: Наук. зб. – К. : КНУ, 2011. – Вип. 62. – С. 56–64.
13. Лібанова Е. Нерівність в Україні: масштаби та можливості впливу / Е. Лібанова. – К. : Інститут демографії та соціальних досліджень імені М.В. Птухи НАН України, 2012. – 404 с.
14. Мезенцева Н. Суспільно-географічні дослідження формування середнього класу в Україні / Н. Мезенцева, О. Гнатюк, В. Андріянова, В. Мороз // Економічна та соціальна географія. – 2011. Вип.62. – С. 169–177.
15. Мезенцев К. Регіональний розвиток в Україні: суспільно-просторова нерівність і поляризація : [монографія] / К. Мезенцев, Г. Підгрушний, Н. Мезенцева. – К. : ДП «Прінт Сервіс», 2014. – 132 с.
16. Пістун М. Регіональна політика: суспільно-географічний аспект : [монографія] / М. Пістун, В. Тьорло, К. Мезенцев. – К. : Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет». 2004. – 130 с.
17. Чуприна О. Порівняльний аналіз методологічних підходів до оцінки бідності та соціальної нерівності / О. Чуприна // Економічний простір. – 2013. – № 75. – С. 131–140.